

RECESE A REFERÁTY

Leon Kaczmarek: Kwestionariusz do ustalenia zaburzeń mowy (dyslalii) u dzieci. Poznań, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół nauk, 1955. (Práce Komiseji Filologicznej, Tom XV, Zeszyt 4.) Stran 27, obr. 64.

S řečí se člověk nerodí, nýbrž té se musí každý jedinec učít. A tu záleží na tom, jak se řeči naučí. Jestliže dříve se zajímali o otázky vadné výslovnosti pedagogové a lékaři celkem nezávisle na sobě, dnes čím dál tím více se uplatňuje na tomto poli cílevědomá práce pedagogů, úzce s lékaři spolupracujících. To je jistě správné. Lze-li se řeči i správným realizacím promluvy naučit, je třeba při vedení k správné řeči a k nápravě jejich vad vycházet především z metod pedagogických, jichž lze účinně užít i při prevenci mluvních vad. O významu práce pedagogické tu byl přesvědčen již akademik L. V. Ščerba. (Srov. M. E. Chvatcev, Nedostatki řeči u detej,³ Moskva 1948, str. 3. — V. tu ČMF 34, 1952, Philol. 1.) Pedagogové zabývající se touto tematikou mohou pak dnes užít i výsledků práce lingvistů, kteří se v nové době živě zajímají o otázky vývoje dětské řeči a fixace fonetických realizací dětské promluvy. Tento vývoj tu je možno pozorovat jak u nás, tak v cizině.

Příkladem aplikace lingvistiky na logopedickou praxi je i dotazník, který sestavil L. Kaczmarek, autor studie o vývoji řeči polských dětí (Kształtowanie się mowy dziecka, Poznań 1953. — Srov. Slovo a slovesnost 15, 1954, 178—182). Dotazník je zajímavý nejen pro logopedické pracovníky, nýbrž i pro linguisty. Autor vypracoval metodiku průzkumu dyslalií u školních dětí (ve věku od 7 do 14 let), již se však dá užít i pro děti mladší (pokud u nich je již fixační proces fonetických realizací ukončen) a po případe i pro dospělé. Opíráje se o vzor M. E. Chvatceva, známého sovětského pracovníka v oboru logopedie, dal L. Kaczmarek připravit jednoduché obrázky (provedla je Mieczysława Sułkówna), které děti, podrobené výzkumu výslovnosti, určují. Osoba provádějící výzkum zapisuje pak ve fonetické transkripci realizace jednotlivých názvů. Obrázky byly voleny tak, aby slova jim odpovídající obsahovala zkoumanou hlásku na počátku, uprostřed a na konci slova, dále pak v souhláskových skupinách. Pro linguistu je tu zajímavý výběr polských souhláskových skupin, pak v poznámce uvedený popis artikulace polského *ł* a dále i to, že autor přepisuje polské *ł* jako *z*, odvodňuje tento postup poznámkou: „Ten sposób wymowy przyjmuję jako ogólnopolski“. Příklady záznamů také přináší další doklady pro zaměňování hlásek znělých neznělými v řeči polských dětí. (Srov. SPFFBU IV, 1955, A 96.)

Zpracovaný dotazník, doplněný údaji o výsledcích odborného vyšetření lékařského, může být dobrým podkladem pro metodiku potřebné nápravy výslovnosti. Plně lze souhlasit se závěrečnými větami průvodního textu, v nichž L. Kaczmarek upozorňuje, že při studiu vad výslovnosti a poruch písma může linguista získat cenný materiál, k němuž dosud v lingvistice nebylo v dostatečné míře přihlédnuto. Je to myšlenka, která byla současně vyslovena i jinými autory a jež je povzbuzením nadějí v budoucí rozvoj pedolinguistiky (srov. tu již výše citovaný sborník, str. 103 a 95), vyrůstající z těsné spolupráce lingvistiky s logopedií. Prohloubení práce v tomto směru bude prospěšné i fonetice, oprášující se od foniatrického fysiologismu a přimykající se stále více k obecnému jazykozpytu, k fonologii a k psychologii (zde především k reflexologii řeči).

Karel Ohnesorg

Wolfgang Steinitz: Russische Lautlehre. Berlin 1953, 89 s., 8 obr.

Tato publikace je míněna jako učebnice fonetiky ruštiny pro universitní studenty. Popisuje obecně hlásky, jejich tvoření a srovnává artikulace hlásek německých a ruských. V celé své studii prokazuje autor dobrou znalost materiálu a opírá se o řadu prací jazykovědců jak sovětských, tak německých. Z ruských autorů najdeme nejčastěji odkazy na Avanesova, Černyševa, Ušakova a Ščerbu.

V prvních kapitolách podává autor popis mluvních orgánů a jejich funkce. Stejně jako Ščerba a jeho škola zahrnuje hlásky dentální a patrové pod pojem hlásek jazyčných a dělí je na předojazyčné, středojazyčné a zadojazyčné, což je běžné i v nejnovějších ruských fonetikách (srov. Torsujev, Obučeniye anglijskomu proiznošeniju). Na druhé straně však postup

Steinitzův v těchto kapitolách není zcela důsledný. Uvádí na př. mezi mluvními orgány nosní dutinu a definuje ji jako pasivní rezonanční dutinu, ale nezmiňuje se o tom, že kromě ní existují ještě další dvě, totiž ústní a hrdelní. I při popisu hrtanu najdeme jedno nedopatření. Podle autorova výkladu je postavení hlasivek stejné (t. j. stejně rozověřené) při dýchání a při artikulaci neznělých souhlásek, na př. *f*.

Při obecné klasifikaci dělí Steinitz hlásky na samohlásky a souhlásky, souhlásky pak dále na závěrové, úžinové, afrikáty a sonory. Směšuje tak různá kritéria, podle nichž se hlásky obvykle dělí. U afrikát podává kromě toho nedost přesný popis jejich artikulace. „Eine Affrikate ist eine enge, unlösbare Verbindung von an der gleichen Stelle gebildetem Verschlusslaut + Engellaut; z. B. russ. *č*, *c*.“ Z tohoto popisu může vyplynout klamný závěr, že na př. hláska *č* je složena z hlásek dvou, totiž *t* + *š*. Autor je si vědom tohoto nebezpečí, a proto pokračuje: „*č* ist eine Verbindung von erweichtem *t* und erweichtem *š*, welch letzteres bekanntlich selbständig im Russischen gar nicht vorkommt, so dass man *č* — absehen von seiner einfachen Länge — nicht in zwei selbständige Laute des Russischen zerlegen und damit die Verbindung auflösen kann.“ Jako příklad, kdy nejde o afrikátu, uvádí hlásku *ks*. (Obě následující hlásky mají různé místo artikulace a mohou se rozložit na hlásky dvě, totiž *k* + *s*, poněvadž obě v němčině samostatně existují.)

Nepřesně popisuje dále artikulaci hlásky *r*, ať už alveolárního nebo žípkového. Vibraci, t. j. typickou vlastnost *r*, vysvětluje jako střídní uvolnění a závěru, což by mohlo vyvolat představu, že závěr celého okraje jazyka je při kmitu jeho hrotu zrušen.

Kladně je nutno zhodnotit, že při klasifikaci hlásek uvádí Steinitz vedle výrazů německých (jež obvykle vysvětluje odpovídajícími výrazy latinskými) také názvy ruské.

Další kapitoly pojednávají o poměru fonetiky a fonologie. Na příkladech ilustruje rozdíl mezi fonémem a variantou. Také rozdílu hláska/písmeno věnuje náležitou pozornost. Nezapomíná ani na fonetickou transkripci a její význam. Ve zvláštní kapitole pak pojednává o otázce vývoje jak ruské, tak německé orthoepie, přihlížející při tom k různým výslovnostním stylům.

Při popisu vokalismus podává nejprve přehled samohlásek německých a uvádí jejich charakteristické vlastnosti. U samohlásek ruských pak postupuje podobně. Řeší otázku jejich počtu, správně při tom odděluje přízvučné od nepřízvučných a uvádí místo jejich nejčastějšího výskytu. Připomíná i různou fonematickou funkci ruských samohlásek ve srovnání s německými, různou kvalitu i kvantitu. Podrobněji se zabývá problémem, jsou-li v ruštině *y* a *i* dva samostatné fonémy nebo pouze dvě varianty jednoho fonému *i*. I on dochází k názoru, dnes obecně přijímanému, že jsou to dvě kombinatorické varianty jediného fonému *i*. (Srov. na př. Romportlovu studii o ruském *y* *Slavia* 22, 1953, 529 n.)

U nepřízvučných samohlásek uvádí v souhlase s *Avanesovem* orthoepické normy dnešní ruštiny; bere v úvahu postavení ve slově, vzdálenost od přízvučky, souhláskové okolí. Jen ojedinelé se zmiňuje o výslovnosti ve slovech cizích, po případě cizích, ale zdomácnělých.

Podobně jako u samohlásek postupuje autor i při klasifikaci ruských souhlásek. Dělí je dle běžných kritérií podle místa a způsobu artikulace, znělosti, palatalisace, navíc pak podle kvantity. Podrobněji se zabývá podstatou palatalisace. Artikulační rozdíly hlásek palatalisovaných a nepalatalisovaných ilustruje sagitálními průřezy mluvidel. (Ale obraz palatalisovaného a nepalatalisovaného *m* je — snad nedopatřením — zaměněn.)

Mluvě o kvantitě souhlásek naráží na problém, mohou-li se v jazyce vůbec vyskytnout dlouhé oklusivy. Dochází k názoru, že typickou vlastností oklusiv není — jak se často předpokládá — výbuch, který není prodlužovatelný, ale závěr, který prodloužen být může. Ne zcela jednotně postupuje při popisu jednotlivých ruských souhlásek. Zatím co některým věnuje celé samostatné kapitoly, jiné úplně přechází (na př. *ch*), jiné pak charakterizuje jedinou větou.

V poslední kapitole podává jen velmi stručně pojednání o spojování hlásek a o nejdůležitějších změnách z něho vyplývajících. Podrobněji o této otázce slibuje autor pojednání ve svých dalších publikacích.

Kniha podává jednoduché, někdy snad až příliš zjednodušující výklady. Správně vychází ze srovnání zvukového systému obou jazyků, ale často se spokojuje jen popisem základních prvků, zatím co hlubší problematikou se nezabývá nebo ji jen naznačuje. Bylo by si přáti, aby další slibované práce autorovy byly systematictější, protože jde o výklady určené především pro ty, kteří se s ruskou fonetikou setkávají po první.

J. Pačesová

Stojko Stojkov: Uvod v b'lgarskata fonetika. Sofia 1955, str. 176.

Uvedená publikace je, jak také autor sám připomíná, první knihou, která je věnována soustavnému rozboru zvukové stránky bulharštiny. V prvních paragrafech nacházíme běžné